

В. А. Осмолян,
кандидат юридичних наук,
слідчий слідчого управління
Управління Міністерства внутрішніх справ України
в Хмельницькій області

УДК 343.132 (477)

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ТА УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У СЛІДЧИХ ДІЯХ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Викладаються правові основи та тактичні особливості участі прокурора у слідчих діях. Розкривається значення та місце цієї форми діяльності в системі заходів забезпечення дієвості прокурорського нагляду за законністю у розслідуванні кримінальних проваджень.

Ключові слова: прокурор, слідчий, досудове слідство, матеріали, кримінальне провадження.

У системі правоохоронних органів України особливе місце займають органи, що здійснюють дізнання та досудове слідство, на які покладається попередження, виявлення, швидке та повне розкриття злочинів, усестороннє та якісне їх розслідування, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили, охорона прав та законних інтересів громадян, підприємств, установ та організацій від протиправних дій.

Однією із важливих гарантій законності в діяльності органів, що здійснюють дізнання та досудове слідство, є прокурорський нагляд, який децю змінився у зв'язку із вступом в дію у листопаді 2012 року нового кримінального процесуального законодавства. У цьому і полягає *актуальність* проблеми.

Проведений аналіз [1–9] показав, що у працях низки вітчизняних учених багато питань з дослідження нагляду за виконанням законів органами, що здійснюють дізнання та досудове слідство, достатньо висвітлені. Проте чимало положень зазначеного нагляду як одного з основних напрямків діяльності прокуратури у світлі змін у законодавстві нашої держави потребує свого нового дослідження. Ще не отримали достатньої теоретичної розробки окремі форми прокурорського нагляду за виконанням законів органами, що здійснюють дізнання та досудове слідство, питання їх ефективного використання у прокурорській практиці. До числа таких форм нагляду належать участь прокурора в слідчих діях.

Мета статті — на підставі теоретичного аналізу норм та власного практичного досвіду встановити визначальні аспекти прокурорського нагляду та участі прокурора у слідчих діях за новим кримінальним процесуальним законодавством України. Досліджуючи взаємозв'язок цих питань із завданнями практичного використання такої форми нагляду, як участь прокурора у слідчих діях, встановити та вдосконалити загальні положення тактики участі прокурора в слідчих діях.

Відповідно до Конституції України (ст. 121) [1] на Генерального прокурора України та підлеглих йому прокурорів покладається:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;

3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Окрім того, прийнято та введено в дію новий Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України), який пронизаний єдиною метою — всесвітнім захистом прав громадян, передусім учасників провадження [3, с. 7]. Приймаючи до уваги норми останнього [2], нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням належить до числа головних напрямків діяльності прокуратури.

Одним з основних напрямків діяльності прокуратури — нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство під час проведення досудового розслідування, — здійснюється шляхом попередження, виявлення та усунення чи застосування заходів до усунення порушень законності при виявленні, розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів [5, с. 39–44]. Ця діяльність регламентована нормами права, що встановлюють умови та порядок її здійснення, права та обов'язки прокурора.

Розкриття змісту прокурорського нагляду, розгляд теоретичних і практичних питань участі прокурора у слідчих діях потребує з'ясування об'єкта та предмета, а також мети і завдань прокурорського нагляду на цьому основному напрямку діяльності прокуратури — нагляду за додержанням законів.

Об'єктом прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування є виконання законів органами, що здійснюють дізнання та досудове слідство, законність їх діяльності, тобто законність процесуальних актів та процесуальних дій посадових осіб органів, які здійснюють дізнання та досудове слідство, а також інших учасників досудового розслідування як стадії кримінального провадження.

Зазначене поняття об'єкта прокурорського нагляду ставить діяльність прокурора в певні рамки, відмежовує піднаглядну сферу від інших сторін діяльності піднаглядних органів та посадових осіб, визначає конкретні завдання прокурорського нагляду, встановлює методичку перевірок.

Беручи до уваги, що слідчий апарат і тим більше органи, що здійснюють дізнання, проводять велику роботу з попередження та припинення злочинів, розгляду заяв та звернень про них, розшуку злочинців, законність цієї діяльності також входить до об'єкта прокурорського нагляду [6, с. 9]. Прокурор перевіряє правильність та повноту обліку, реєстрації та своєчасність внесення відомостей про кримінальні правопорушення у Єдиний реєстр досудових розслідувань України, дотримання законності при триманні громадян в ізоляторах тимчасового тримання, при здійсненні оперативно-розшукової діяльності та інших заходів по боротьбі зі злочинністю.

Таким чином, об'єктом прокурорського нагляду у сфері, яка нами досліджується, є виконання законів органами, що здійснюють дізнання та досудове слідство з попередження, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Проте поняття “об'єкт нагляду” ще не розкриває повністю зміст діяльності прокурора. Цей зміст конкретизується у понятті “предмет нагляду”. Якщо об'єкт нагляду вказує на характер діяльності з виконання та дотримання законів, то предмет нагляду обумовлений конкретними правовими нормами, за виконанням яких здійснюється нагляд.

Предметом прокурорського нагляду в цій галузі є законність окремих дій з виявлення, закріплення доказів, їх пред'явлення при провадженні слідчих дій; правильність зазначення в протоколі результатів процесуальних дій; законність повідомлення про підозру; законність затримання, обрання запобіжного заходу; законність дій захисника, призначеного або допущеного до участі в досудовому

слідстві; законність заходів, які використовуються для розкриття кримінального правопорушення та розшуку злочинця, та інше.

До предмета прокурорського нагляду, на нашу думку, належить також і законність процесуальних актів, у яких зображені дії щодо виконання вимог закону про порядок здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях — накази та відомчі інструкції.

Зіставляючи предмет та об'єкт прокурорського нагляду, неможливо не помітити, що ці поняття внутрішньо взаємопов'язані і співвідносяться, як частина та ціле [9, с. 71].

“Предмет нагляду, — справедливо відмічає Б. М. Спірідонов, — є конкретизацією родового об'єкта нагляду та визначає, які акти (дії), яких органів та осіб підлягають перевірці з точки зору їх відповідності закону” [7, с. 88].

Подальша деталізація завдань прокурорського нагляду йде шляхом встановлення законодавцем у нормі ст. 36 КПК України конкретних обов'язків прокурора з попередження та усунення порушень закону, забезпечення правильної організації боротьби з кримінальними правопорушеннями та здійснення досудового розслідування.

Так, нормами КПК України до прав та обов'язків прокурора віднесено такі: починати досудове розслідування; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках — особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом. Зі змісту зазначеної норми прокурор, беручи участь у проведенні дізнання та досудового слідства, в необхідних випадках не тільки наділений правом особисто проводити розслідування у кримінальному провадженні в повному обсязі, він також наділений незафіксованим правом брати участь у слідчих діях, які проводить слідчий.

До інших прав та обов'язків прокурора законодавцем віднесено такі: доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування [2]. Вказане доповнення, на нашу думку, має важливе практичне значення. Керівники слідчих підрозділів органів внутрішніх справ інколи не погоджуються із зазначеним правом прокурора щодо слідчих органів внутрішніх справ, посилаючись на те, що розподіл проваджень серед слідчих є складовою частиною організаційного керівництва та належать до виключної компетенції керівника слідчого відділу (управління) чи його замісника. З вказаною позицією навряд чи можливо погодитись. Прокурор у жодному випадку не заміняє керівника слідчого підрозділу та приймає рішення про передачу кримінального провадження від одного слідчого органу внутрішніх справ другим тільки при наявності порушень законодавства, яких припустився слідчий при проведенні досудового розслідування, а також з метою забезпечення найбільш повного та об'єктивного розслідування.

Окрім того, законодавець наділив прокурора і такими повноваженнями, які не згадуються у ст. 36 КПК України: погоджує клопотання слідчого про відсторонення особи від посади (ст. 155 КПК України), санкціонує клопотання слідчого до слідчого судді на продовження строку досудового розслідування та тримання під вартою як міри запобіжного заходу у випадках та порядку, передбачених законодавством (ст. 283 КПК України), тимчасово вилучає чи повертає

затриманій особі його майно, яке вилучене слідчим (ст.ст. 168–169 КПК України), спрямовує кримінальні провадження до суду (ст. 283 КПК України), здійснює інші повноваження, передбачені КПК України [2].

Вказані положення закону створюють додаткову можливість для більш ефективного прокурорського нагляду за виконанням законів органами, що здійснюють дізнання та досудове слідство, дозволяють прокуророві детальніше втручатись в організацію розслідування конкретних кримінальних проваджень, у діяльність щодо розкриття кожного злочину, вимагати фактичного викорінення випадків приховування злочинів від обліку, бездіяльності органів, що здійснюють дізнання та досудове слідство при надходженні до них повідомлень про кримінальні правопорушення, фактів безпідставних затримань, арештів та повідомлень про підозру у вчиненні злочину.

Форми прокурорського нагляду — це зовнішнє вираження реалізованих повноважень прокурора. Саме у формах прокурорського нагляду реалізуються ті права та обов'язки, якими прокурор наділений законом [6, с. 22].

Наділення прокурора правом участі в розслідуванні кримінального провадження визначається його обов'язок передати матеріали кримінального провадження про порушення кримінального закону на розгляд та вирішення суду. “Направлення прокурором у суд кримінальної справи, — відмічає А. М. Ларін, — це ніщо інше, як надання суду доказів та висновків про правопорушення, а саме про правопорушення особливого роду, кримінально каране правопорушення — злочин” [8, с. 56]. Особливим характером такого правопорушення обумовлена й особлива форма підготовки матеріалів для передачі до суду. Ця підготовка оформлена у кримінально-процесуальну форму, у форму досудового розслідування. Оскільки передача матеріалів досудового розслідування до суду є обов'язком прокурора, то він повинен забезпечити і належну підготовку матеріалів, усестороннє, повне та об'єктивне розслідування кримінального провадження у суворій відповідності із законом. Цим і обумовлене наділення прокурора правом особисто брати участь у здійсненні розслідування.

Вказане право прокурора реалізується шляхом його участі у здійснюваних слідчим процесуальних діях, а також у проведенні ним самостійно зазначених дій.

Реалізуючи своє право участі у розслідуванні кримінального провадження, прокурор активно діє, по-перше, у направленні забезпечення законності проведення тієї чи іншої слідчої дії та, по-друге, у направленні більш ефективного його проведення для того, щоб у результаті слідчої дії була отримана і зафіксована у відповідному протоколі вся доказова інформація.

Особиста участь у розслідуванні, у провадженні окремих слідчих дій як форма та складова частина процесуальної діяльності прокурора є проявом принципу неопосередкованості вітчизняного кримінального процесу, своєрідною векторною діяльністю прокуратури України у досягненні міжнародних стандартів, адже, за словами Генерального прокурора України на засіданні Координаційної ради Генеральних прокурорів держав-учасниць СНД (від 02.10.2012), актуальним питанням для України є досягнення високих міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції [4, с. 5].

Щоб правильно організувати та ефективно здійснювати нагляд за перебігом всього розслідування у кримінальному провадженні, прокурору недостатньо тільки володіти високою кваліфікацією. Також необхідна обізнаність у матеріалах досудового розслідування. Можна впевнено стверджувати, що, не будучи добре обізнаним у матеріалах досудового розслідування, навіть досвідчений прокурор не зможе дати слідчому чіткі та конкретні вказівки, спрямовувати розслідування у правильному напрямку. Тому участь прокурора у провадженні слідчих дій займає особливе місце серед інших форм прокурорського нагляду. Виступає важливим засобом вивчення та засвоєння прокурором матеріалів кримінального провадження, проведеного розслідування, проникнення у деталі обставин подій, які розслідуються.

Результати участі у провадженні слідчих дій допомагають прокуророві більш правильно використовувати інші форми нагляду, такі як санкціонування слідчих дій та процесуальних рішень, відсторонення особи, яка здійснює розслідування, від подальшого провадження досудового розслідування, відміна незаконної постанови, надання вказівок слідчому та ін.

Особиста участь прокурора у проведенні слідчих дій виступає також важливою формою попередження тактичних та організаційних помилок, яких інколи припускаються слідчі.

Сама атмосфера проведення слідчої дії, характер поведінки слідчого, його звертання до учасників слідчої дії, спосіб вирішення процесуальних питань створюють у прокурора уявлення про об'єктивність слідчого, його здатність успішно провести розслідування у суворій відповідності із законом, допомагають визначити, на якому етапі розслідування та яка допомога слідчому буде потрібна, які форми нагляду в подальшому доцільно використовувати для забезпечення законності розслідування.

Участь прокурора у проведенні слідчих дій створює додаткові гарантії дотримання всіх вимог кримінально-процесуального законодавства, сприяє встановленню істини у кримінальному провадженні.

Прокурор, який активно втручається у розслідування, може сам усунути порушення закону та, нарешті, прийняти кінцеве рішення у провадженні. Важливо, щоб повноваження та форми нагляду, якими наділений прокурор, використовувались активно, у повному обсязі, своєчасно, а методи їх здійснення враховували слідчу ситуацію, яка складається при розслідуванні кримінального провадження.

На нашу думку, щоб приймати обґрунтовані та безпомилкові процесуальні рішення, із знанням справи ефективно впливати на хід розслідування конкретного злочину, прокурору необхідно досконало володіти інформацією, яка міститься у матеріалах розслідування, добре пам'ятати встановлені слідством факти та обставини, а також слідчу обстановку, яка склалась. У багатьох випадках цьому сприяє особиста участь прокурора в слідчих діях, безпосереднє сприйняття доказів та їх джерел.

Забезпечення законності в діяльності органів, що здійснюють дізнання та досудове слідство, неможливе без суворого дотримання законів при проведенні досудового слідства у кожному кримінальному провадженні. У свою чергу, законність розслідування конкретного злочину передбачає провадження у точній відповідності із законом кожної слідчої та розшукової дії у цьому провадженні. Беручи участь у слідчих діях, прокурор попереджає та усуває порушення закону безпосередньо під час провадження таких слідчих дій, надає слідчому необхідну допомогу, сприяє забезпеченню законності розслідування злочинів і тим самим сприяє посиленню законності в діяльності органів, що здійснюють дізнання та досудове слідство в цілому. Використовуючи повною мірою всі правові заходи нагляду, перш за все таку дієву форму нагляду, як участь у слідчих діях, та підвищуючи ефективність нагляду за виконанням законів органами, що здійснюють дізнання та досудове слідство, прокурор сприяє успішному вирішенню завдань на головних напрямках діяльності прокуратури і створює перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Текст] : офіц. вид. — К. : Ін Юре, 2004. — 104 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар [Текст] : [у 2 т.] / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х. : Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.
3. Пшонка, В. П. Із виступу на засіданні колегії за підсумками роботи у 2012 році [Текст] / В. П. Пшонка // Вісник прокуратури. — 2012. — № 12 (138). — С. 6–14.
4. Пшонка, В. П. Із виступу на засіданні Координаційної ради Генеральних прокурорів держав-учасниць СНД [Текст] / В. П. Пшонка // Вісник прокуратури. — 2012. — № 10 (136). — С. 3–5.

5. Говда, Р. Нагляд за додержанням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність [Текст] / Р. Говда // Вісник прокуратури. — 2008. — № 7 (85). — С. 39–44.
6. Скарєдов, Г. И. Участие прокурора в следственных действиях [Текст] / Г. И. Скарєдов. — М. : Юрид. лит., 1987. — 160 с.
7. Спиридонов, Б. М. Понятие отрасли прокурорского надзора [Текст] / Б. М. Спиридонов // Совершенствование прокурорского надзора в ССР : [сб. ст.] / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности ; [редкол. : Н. В. Жогин (отв. ред.) и др.]. — М. : [Б. и.], 1973. — С. 83–91.
8. Ларин, А. М. Прокурорский надзор и руководство расследованием [Текст] / А. М. Ларин // Социалистическая законность. — 1978. — № 10. — С. 56–57.
9. Жогин, Н. В. Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел [Текст] / Н. В. Жогин. — М. : Юрид. лит., 1968. — 264 с.

Надійшла до редакції 20.01.2013

Осмолян В. А. Прокурорский надзор и участие прокурора в следственных действиях по новому уголовному процессуальному законодательству Украины

Излагаются правовые основы и тактические особенности участия прокурора в следственных действиях. Раскрывается значение и место этой формы деятельности в системе средств обеспечения действенности прокурорского надзора за законностью в расследовании уголовных производств.

Ключевые слова: прокурор, следователь, досудебное следствие, материалы, уголовное производство.

Osmolian, V. A. The Prosecutor's Supervision and Prosecutor's Participation in Investigative Actions under New Criminal-Procedural Legislation of Ukraine

The article contains the legal basis and tactical peculiarities of prosecutor's participation in investigative actions. Also article describes the sense of prosecutor's participation in supervision of the law in criminal cases. Moreover the author submits a proposal to innovate the list of problems studied within the system of native legislation.

Keywords: prosecutor, investigator, prejudicial inquiry, materials, criminal proceeding.

